

ЛАГУМИ БЕОГРАДА

СВЕТ ИСПОД ПОВРШИНЕ

Непознати тунели, пролази, позиви из дубина земље, траг су ка далеким римским путевима, па и оним даљим, који крећу са Авале, рудника живе, сребра и цинобарита. Први пут могуће је званично проћи заборављеним рударским окнима Авале и вратити точак историје до винчанске културе. Ташмајдан, Земун, Карађорђева улица, Калемегдан – део су богате баштине града, инспирација и маштања многих који су желели да допричају прошлост и богати део историје Београда.

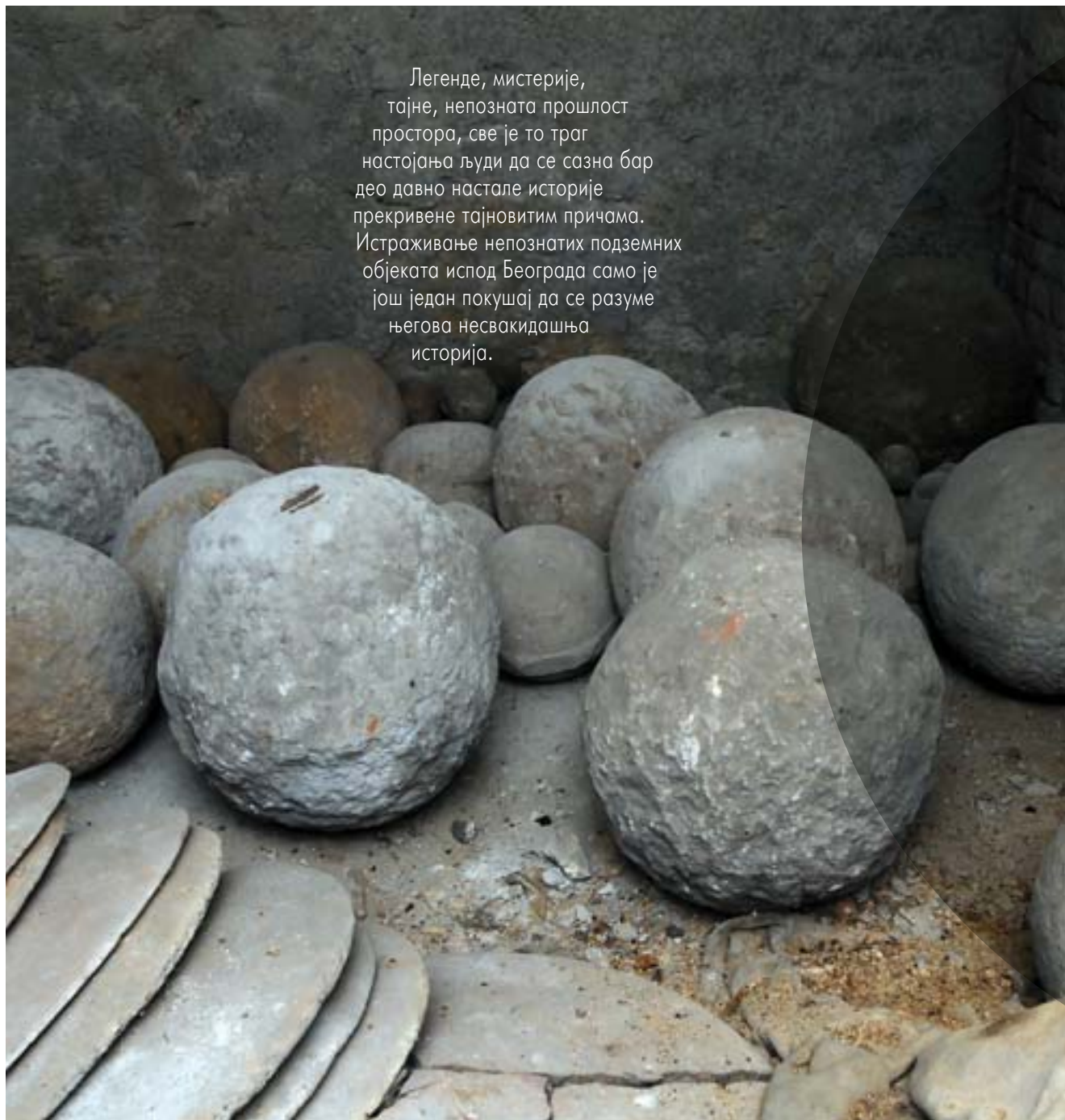
Пажња је искључиво усмерена на она здања испод земље или њихове остатке, која су у великој мери одређивала Београд или га и данас потајно обликују, а о којима јавност зна мало или готово ништа.

Узимајући у обзир винчанску културу, наш град по старости може да се мери са Атином и Римом, али је сигурно да ћете, слушајући историчаре, лако закључити како су рецимо Берлин или Париз градови са знатно краћом историјом него што је ова наша – београдска. Упознавање тог необичног света испод површине града је још један начин да се боље упознамо и са својом сопственом историјом – дубоко усеченом у тло на коме живимо.

ХОДНИЦИМА ИСТОРИЈЕ

ДОПРИЧАТИ ПРОШЛОСТ

Легенде, мистерије,
тајне, непозната прошлост
простора, све је то траг
настојања људи да се сазна бар
део давно настале историје
прекривене тајновитим причама.
Истраживање непознатих подземних
објеката испод Београда само је
још један покушај да се разуме
његова несвакидашња
историја.

Лашмајдан, Земун, Карађорђева улица, Калемегдан – део су богате баштине града, инспирација и маштања многих који су желели да допричају прошлост и богати део историје Београда. И таман када се помисли да се дошло до краја, појави се нешто ново и мистериозно као изненађење. Непознати тунели, пролази, позиви из дубина земље, траг су ка далеким римским путевима, па и оним даљим, који крећу са Авале, рудника живе, сребра, цинобарита. Први пут могуће је званично проћи заборављеним рударским окнима Авале и вратити точак историје до винчанске културе.

Честито је признати да ова прича не би била написана да није било заинтересованости за животе некадашњих људи и судбину несталих објеката овог града. Опет, причу о подземним местима немогуће је испричати без разумевања грађевина и историје која је настајала изнад или непосредно поред њих.

Зато све ово треба посматрати као покушај или неку врсту бележака којим се посматра то што је Београд био, а да не остане затрпано и заборављено у „безобличности“ садашњице. Овај сурови епитет, који се

односи на време у коме живимо, првенствено је упућен борби против лошег сећања наших савременика, јер је заборављање онога што је пре нас учињено понекад суровије од саме пролазности.

Пажња је искључиво усмерена на она здања испод земље или њихове остатке, која су у великој мери одређивала Београд или га и данас потајно обликују, а о којима јавност зна мало или готово ништа. Све са намером да се открије и макар мало приближи прошлост града онима са којима делимо његову садашњост. Уз мало среће, настојање је то да побудимо пажњу за оно што овај град има и као историјске ожиљке, али и као капиталан простор и тему о којој годинама није смело да се говори, па се стога брзо заборављало. А када постоји страх, заборав је много бржи...

Узимајући у обзир винчанску културу, наш град по старости може да се мери са Атином и Римом, али је сигурно да ћете, слушајући историчаре, лако закључити како су рецимо Берлин или Париз градови са знатно краћом историјом него што је ова наша - београдска.

Нажалост, Београд је истовремено град који спада у ред оних који су највише заборавили и запустили то што су му претходници оставили, па су тако многа од његових историјских блага остала недоступна, како туристима који би овде могли да виде многе раскоши претходних цивилизација, тако и Београђанима, често неупућеним у оно што имају.

Проучавање подземних објеката који су јавности углавном били мање познати било је подстакнуто потребом да се макар мало измени такво стање.

Потреба да се трага, да се опишују подземни остаци, на неки начин је и трагање за пореклом града. Како је наступајућа, „препоручена“ глобална култура углавном конципирана медиокритетски, очигледно је да, ако сада не побудимо интересовање код људи да спознају у каквом граду живе и каква је његова историја, будуће идеје о схватању света у томе ће им још мање помоћи.

За неке просторе испод града данас не постоји званично објашњење: ни зашто су настали, ни чија рука је за то директно одговорна, док су неки јасно учртани, па се лако и прецизно долази до података о сваком њиховом делу. Оне на које смо наилазили, не знајући за њихово порекло, покушали смо барем описати, остављајући радозналости да тражи одговоре на питања која већ дуго и сами себи постављамо.

ПОДЗЕМНИ ТАШМАЈДАН

ЧАРДАК И НА ЗЕМЉИ И ПОД ЗЕМЉОМ

Ако постоји
загонетно
место у
Београду,
старо колико
и сам град,
које памти
све његове
добре и лоше
периоде,
а при том је
остало
прилично
непознато
данашњим
житељима
престонице
– онда је то
Ташмајдан

На тако малом простору готово да је сваки камен премештен са једног на друго место, а свака закопана кост, жељна спокоја, морала је да „нађе“ друго коначиште. Тек неколико метара испод земље „протичу“ остаци двомилиенијумски старог водовода, а у „скелету“ Ташмајдана су и црквене ризнице и крипте, војна команда некада моћне империје, као истратишта на који ма сускоччале жртве, укопане у „славу“ баш тог, Вермахтовог царства. Многе улоге овог невеликог простора биле су сукобљене и свака је „тражила“ место за своју намену.

Само су стене остале ту хиљадама година. Њима је опасност запретила тек током последњег века, када је и намена целог платоа најчешће била мењана.

На Ташмајдану се налазио вероватно најстарији рудник града, из чијег камена су сачињени саркофази, касније се испоставило, заиста дуговечна коначишта још за римске становнике вароши, који су је настањивали пре две хиљаде година.

Многи саркофази сачувани су и данас, са уклесаним силуетама покојника и латинским надгробним натписима. Од ташмајданског камена прављене су и куће, палате, храмови старе римске културе, али и делови водовода, којим је вода довођена у римско утврђење на данашњем Калемегдану. Тако су остаци камена из тог рудника данас расути по целом граду, односно, чешће испод њега, градећи упечатљиву успомену на снове, успехе и крај оних који су пре нас битисали.

Забележено је да се овде налазио рудник из кога је шалитра вађена за производњу барута, а током Првог светског рата су се на истом месту скривали многи Београђани, тражећи у подземљу спас од аустроугарских топова. Зато је овај каменолом прво многим био спас, али касније, неколико деценија после тог рата, у оном наредном, био је гробница и стратиште многих српских заробљеника. Мало је познато да се вађењем шалитре из ташмајданских пећина бавио и познати београдски задужбинар Илија Милосављевић Коларац

Горњи део, а садашњи парк, дуго је био старо гробље, на коме су деценијама почивали Београђани.

ТАШМАЈДАНСКЕ ПЕЋИНЕ

Баш са Ташмајдана Карађорђе је своје устанике повео у ослобађање Београда од Турака 1806. године, и то тако што је свој штаб сместио у Ташмајданске пећине. Туда је пролазио и Смедеревски друм, једна од најважнијих саобраћајница још од римског доба. Баш ту, прочитан је јавно хатишериф, који је са собом донео слутњу, а затим и дуго очекивану истину да ће се Србија коначно ослободити турске стеге и најзад постати самостална.

Много важних ствари за Београд десило се баш на Ташмајдану. Када су 1594. године Турци решили да обезглаве упорне Србе уништавајући им светиње, одлучили су да тамо спале мошти светог Саве. И данас постоји недоумица где се све то заиста десило. Старији историчари изричито бележе оно што данас не говоре модерна предања, а то је да земни остаци светитеља нису спаљени на Врачару, на месту где се данас уздиже велелепни храм њему у част, већ се све десило на Малом Врачару, а то је било место које је почињало испред данашње Савезне скупштине, и после се простирало ка

Ташмајдану. Тако историчар Јован Д. Поповић бележи како је „највећи душевни бол за време робовања под Турцима претрпео народ, нарочито у Београду, приликом спаљивања моштију светог Саве,

на београдском Малом Врачару. Врло вероватно да је спаљивање моштију св. Саве била једна од одмазди према српском народу, што је кренуо са побунама у Банату и Херцеговини. О спаљивању моштију св. Саве на Малом Врачару сасвим је мало бележака, а и ове су сасвим штуре“. По тим белешкама, даље наводи Поповић, на Велики петак мошти су пренете у позлаћеном ковчегу из манастира Милешева на Мали Врачар, и ту су, 27. априла 1594. биле спаљене. Касније је pepeo био развејан низ ветар.

„Спаљивање је извршено за уклон народу, на месту које се простирало између Батал-цамије, односно данашње Савезне скупштине, и Ташмајдана.“

Ташмајдан је име понео из турских времена, према речима таш, што значи камен, и мајдан – рудник.

И геолози, који су дуго истраживали и горњи, и доњи део Ташмајдана, долазили су до закључака који у најмању руку нису незанимљиви. Њихова прича односи се на онај део који се налази испред улаза у пећине, у Абердаревој улици, односно од трибина ташмајданског стадиона, који је окренут ка згради Пете београдске гимназије.

Испитивања стручњака говоре о томе да та падина, која се данас низбрдо спушта ка Палилулској пијаци, има врло необичну структуру земљишта, која јасно говори о слојевима што су се таложили, али никако нису били тако саздани природним путем. Различите врсте земљишта измешане су тако да је очигледно како су оне старије набављане преко слоја млађих, те да је лако схватљиво како су некадашњи, и они римски, али и потоњи рудари, на то место изабацили безбројне кубике земље и камена који за њих нису били употребљиви.

КАМЕНОЛОМ

Још једно истраживање тог дела Београда остаје вредно помена, а према његовим подацима Ташмајдан је некада давно био последњи део до кога су допирали таласи некадашњег Панонског мора. Суђећи по ономе до чега су дошла геолошка истраживања, то је било последње узвишење у низу од Карпата до Београда, које има исти или готово идентичан састав као и овај планински масив. Ту су се ломили морски таласи који су некада стизали и до овог града, тада само запљускујући потоње београдско узвишење, као да су знали да ће током целог свог постојања бити на нечијем туђем удару, када се они повуку.

Један од улаза у ташмајданске пећине налази се наспрам Абердареве улице, преко пута зграде РТС, закопљен рестораноном „БУС“. Дубоке степенице и метална врата наговештавале су тајну мно-

гим београдским радозналцима, али даље од њих нису могли да прођу, јер је место и после Другог светског рата било дуго у функцији захтева одбране града, дакле – тајна.

Испод површине налази се неколико великих просторија, од којих је прва најстарија и посетиоца дочекује одмах после улаза и двоструких степеница. Јасно је да је један од највремешнијих сведока градског постојања и по томе што су и данас очигледни остаци у стени из које су вађени камени блокови, па је и празнина иза њих остала правилна. То није једини рудник од којег камена је саграђен некадашњи град, али да је био велик, а вероватно и најважнији, то је сасвим сигурно. Простор данас има бетонран под, а на његовом завршетку налазе се метална врата која сплетом ходника воде ка даљим лавиринтима Ташмајдана. Када посетилац уђе у то место, већ помисли да је открио тајну која се крије испод брда, док проласком кроз друга врата схвата да је она још далеко испред њега.

МИНСКО ПОЉЕ

Пролаз који је и данас јасно препознатљив, и који је окренут ка самој Абердаревој улици, сада је зазидан. Према неким сазнањима, он се спушта до саме Палилулске пијаци, преко пута Пете београдске гимназије, на којој, такође, постоји затворен пролаз. Та врата су морала да буду затворена после Другог светског рата, јер партизанско-руске трупе нису имале довољно ни времена, ни стручњака да овај простор обезбеде од мина, па је најбрже и, по њима најбоље решење, било да га једноставно затворе, и тако тај део учине безбедним.

Зато један део Ташмајдана и сада носи „реликвије“ Другог светског рата. Мало је вероватно да би нека од мина изненађења, које су биле постављене маниром вештих инжењераца данас експлодирала, јер је у то време бомба прављена тако што је експлозив био у металним кошуљицама, склони корозији, али самостално истраживање, без експерата, никако није препоручљиво. Уосталом, у великом делу ташмајданских простора постојале су мине које су војним стручњацима задавале велике проблеме, и обећавале нимало занимљив посао, који је трајао годинама.

Важно је и то да је улаз у те просторе до пре само неколико деценија био другачији, те да је измењен тек када је била изграђена велика водоводна станица између зграде Телевизије и позоришта „Душко Родовић“. Тада је дошло до великог оптерећења стенске масе од које је сачињено ташмајданско брдо, па је првобитни свод почео да клизи, а подземна просторија од 900 квадратних метара била је потопљена. И сада је препуна воде, недоступна и заувек заборављена.

Тако се данас у предворје Ташмајдана улази на месту где је некада била већ друга у низу подземних просторија.

Тек, ту се завршава први део овог пећинског истраживања, и креће се према другом, где се истражује сплет ходника, који се

на неколико места рачвају, водећи на различите стране. Иако пролазник има утисак да се креће по хоризонталној подлози, подземне просторије су на различитим нивоима и, неприметно, налазимо се час ближе, час даље од површине брда.

Други подземни простор данас је засвођена просторија изнад које се протежу бетонски лукови. Она је своје обриси добила за време Другог светског рата, током 1941. и 1942. године, и у то време била је сасвим довољно заштита од претњи бомбама оног доба.

Та је конструкција била једно од првих резервних подземних командних немачких места у Београду, па зато завређује пажњу, али данас више као споменик, или сведок прошлог времена, него као уточиште. Могла би, чини се, да постане убудуће и раскошан градски простор, али је то на другима да одлуче.

Занимљиво за овај простор јесте да је завршни део свода, удаљен од улаза, сада пробијен и да се тамо налази тунел, дугачак око десет метара, који није озидан, као што су то многи делови друге, а за њом и треће подземне просторије. Одмах иза отвора, који је у висини колена просечног посматрача, и који је отприлике и широк толико да такав човек може да уђе, налази се врло мала просторија, у којој посетилац може скоро да се усправи, надсвођена са неколико дасака, а подупрта само једном даском. Изнад ње, уз уперену батеријску лампу чији сноп благо може да осветли простор између дасака, виде се делови озиданог свода, али ништа више. Са десне стране, када се уђе у тај скучен простор, простире се ходник, отприлике усмерен према цркви Светог Марка, на чијим се сводовима лако уочи да су копани крампом или пијуком, кроз не баш тврду подлогу, и да није озидан, па му није лако ни установити време када је настао. Очигледно је, међутим, да нема логичну везу са тим склоништем, те да је део нечега што је постојало, вероватно, пре ове модерније грађевине, на истом месту.

Куда је тачно водио тај део сада није ни лако ни поуздано рећи, али је извесно да нам је показао да се ту налазило нешто озбиљније и веће, много пре Другог светског рата. Тим пре што су цигле које су се простирале над сводом твориле неки много виши и озбиљнији зид, макар за време када су настајале. Али шта је било ту?

Тај део некадашњег каменолома био је направљен још у доба давно пре Другог светског рата. У време кнеза Милоша је ту настањено са копањем, да би касније, у својим одбрамбеним пројектима, том месту посебну пажњу поклонила некадашња Краљевина Југославија, а на крају га Немци вешто преузели, одмах после окупације града. Испод самих трибина данашњег стадиона налазио се машински блок, који су Немци ту сместили, просецајући нове путање испод брда. Тамо су боравили војници Вермахта.

За време Другог светског рата Немци су преко фирме „ТОТ“ радили на адаптирању ташмајданског простора за потребе немачке команде у Београду.

ду, али и за „склањање“ у том периоду значајних затворених Срба.

Пројекат ове адаптације урадио је Јаков Безла, који је са групом Чеха, Словака и Словенаца доведен у Београд. Занимљив је податак да је после рата његов син добио стипендију да заврши студије хидрологије у Бечу. Чим је завршио то школовање, окончао је и школу резервних официра, те се запослио у државном секретаријату за одбрану. Био је пројектант неких лука на Јадрану. Један је и од пројектаната Савске луке у Загребу и слива реке Саве. Штавише, био је и један од пројектаната у време када је грађена Хидроелектрана „Ђердап“. Млађи Безлај је умро у Загребу, углавном сам, јер није имао деце, а претходно се развео од жене.

Према причи коју је за живота испричао, Ташмајдан су градили људи доведени из Словачке, Чешке и Словеније, а потврдио је и да у периоду док је све ту било рађено, није било Срба сведока.

ШТА ЗАИСТА ИМА ДОЛЕ

Како говоре савременици окупационих времена, с доласком Руса и ти простори брзо су опустошени. Тада је експлозијом разорена горња плоча која се налазила изнад тадашње немачке дизел-централе, изграђене ради електрификације, односно вентилационих система и телефонске комуникације унутар тог простора. Централна је однета, али се ни дан-данас не зна где. Оно што је сигурно и видљиво, јесте да се тамо и данас налазе дебели бетонски зидови који су штитили простор у коме се све то налазило.

На многим местима на која су се настављали ходници који су некада повезивали подземне ташмајданске просторије, током истраживања непосредно после рата, али и оних, потоњих, оглашавали би се детектори на експлозив, па су радови били обустављени. Између свих подземних просторија постојале су међусобне везе, које су, углавном зазидане. Сада је мање важно због којих разлога, свесно или несвесно. Суштина је у томе да би сада требало започети ново истраживање, како би се дефинитивно и прецизно утврдило „шта заиста има доле“.

Данас је јасно да постоје разноврзне приче, али је суштина да су простори настали делом као каменоломи и да у њима постоје ходници за које се не зна тачно куда воде. Не зна се шта је иза њих, јер се није истраживало. Такође, део Ташмајдана има пећине старе колико и сам кречњак – карст, временски везане за Панонско море, а то може бити и неколико милиона година.

Када се напусти комплекс просторија у којима су боравили немачки војници, и који је прављен током Другог светског рата управо са том, посебном наменом, долази се до дела који се налази буквално испод трибина ташмајданског стадиона.

Анегдота говори о томе да су пројектанти тада модерног

спортског центра планирали нешто веће здање него што је ово данас, али су морали брзо да мењају ту идеју, јер би се цела конструкција сручила у шупље брдо.

Испод трибина налази се степениште које води ка улазу у трећу, можда најзанимљивију и најтеже објашњиву ташмајданску пећину. То је простор који се налази отприлике испод места где је сада кафана „Шанса“. На том месту, где је свод највиши, и допире до самог шеталишта у парку, у средишњем делу налази се громада за коју је очигледно да се обрушила са свода. Она се ту сручила седамдесетих година прошлог века и, како кажују неки подаци, тада је настрадала девојчица која се на том месту играла у парку, па је упала у бездан који се под њом напрасно отворио.

Пећина је на први поглед природна, али се, иако велики део њених обриси чине кречњачки зидови и стене, види јасно и оно што је направљено људском руком. То су прецизно сазидани зидови, који су имали или потпорну улогу или намену да разделе просторије једне од других. Можда ће најпре бити – и једно и друго. Испод Ташмајдана се пре и после Другог светског рата често зидало, у неколико наврата, да би се ојачале пећинске конструкције, поготово после бруталног доказа да стена полако клизи и прети новим обрушавањима.

На самом врху те просторије – пећине налазио се отвор, који је сада само са горње стране обезбеђен безличним дашчаним поклопцем, док се и уз тај простор оцртавају остаци некаквог свода од цигле, што показује колико се напора током прошлих времена улагало да се све, ипак санира.

Видевши такав отвор, многи су у њега бацали шут и други отпад. То је већ одавно београдска традиција – када се са смећем нема где, лако је наћи напуштено место. А то је било идеално. Међутим, будућим грађевинарима представљаће велики проблем када дође време да се и тај простор адаптира.

Једино што је у то доба смишљено корисно била је идеја да се отвор поред Сеизмолошког завода затвори, да би макар била спречена већа штета. И то је један од највећих послератних успеха у спасавању Ташмајданског подземља.

ПУТОВАЊЕ КА ПОДЗЕМЉУ

У самом дну треће одаје наилази се на уску пукотину са чије свода капље вода. И ту су били, са једне стране пећински отвор, а са друге, поново подземни пут, који је био урушен, али иза којег се, када се јаче гурне слој обрушене земље, чуло њено дуго „путовање“ ка подземљу, и затим познати звук пада у воду. Они који су истраживали то место говорили су да се иза неких зидова чује шум воде. Иза једног ташмајданског зида, изгледа, још теку воде неких старих водовода или водотокова, који су дуго постојали под Београдом.

Сасвим је реално било ту тражити подземне воде. Овај део града, познат као Фишеклија, који се налазио уз сам руб данашњег парка, тик уз Булевар краља Александра, снабдеван је водом још из римског водовода све до краја 19. века. Данас је тај водовод потпуно неупотребљив, највећим делом уништен, а део

његових остатака кроз који већ дуго не тече вода, већ смо описали. У тој мисији испод града, током истраживања било је немогуће тражити подземне реке, јер су отвори ка подземљу били сразмерно веома мали. Међутим, када су спелеолози раскрчили слој земље испред њих, поново се указала путања, највероватније у правцу Правног факултета.

Према неким истраживањима, старији Београђани су говорили како је одатле ишао ходник правцем ка згради Гестапоа, што је сасвим вероватно, јер се она налазила на данашњем Тргу Николе Пашића, где постоји спомен-плоча. Одатле је водио пут, сада је већ извесно, ка садашњој Главној пошти, која је током рата служила Немцима и окупационим снагама, а пошто је део који одатле води ка цркви Светог Марка такође „шупаљ“, извесно је да је и он могао да има своје место у картама подземног града. Та, подземна „маршрута“, после Другог светског рата је довела до идеје да се на том месту изгради склониште, али се од тога касније одустало.

Сада је сасвим јасно да је један део тунела који су подземље Ташмајдана спајали са важним грађевинама ишао баш према Правном факултету, али је исто тако вероватно да је један ишао ка платоу испред Савезне скупштине. Ту се налази и зграда данашње градске владе, односно некадашњи двор, па не би било чудно да је постојала оваква, подземна, повезаност између свих ових објеката.

Једна од ташмајданских пећина налази се у другом делу брда, ближа је базену и у њу се улази за друге стране. Чак се, судећи према нивоу, налази нешто дубље од осталих.

Оно што је за то место вероватно најзначајније и најмистериозније, јесте управо постојање неколико металних врата, која су данас затворена, а иза којих су простори, као и они претходни – зазидани. Један од пролаза био је вероватно тај фамозни, који је водио ка Правном факултету, док је други био усмерен ка Дворском (Пионирском) парку и згради двора. Један од тунел водио је ка згради Савезне скупштине, док је траса последњег ишла ка данашњем „Мањежу“.

МАПЕ ГРАДА ИСПОД ПАРКА

И остале пећине испод парка, који је данас место за спокојне шетње Београђана, испреплетене су истим ходницима, који до краја нису истражени, а можда ни разминирани, јер се 1994. године одустало од тог подухвата.

Те пећине повезане су коридорима разасутим у много праваца, а ходници су начас шири, да би касније постајали ужи, а после поново мењали облик и димензију. Нејасно је куда воде, а једино је јасно да су те подземне путање прокопане са некаквом намером. Сада остаје питање да ли је то дело неких давних рудара, или оних који су то радили са другачијом идејом, а намеравали да овај део града сачува тајанствену, за многе скривену намену.

Постоји и подземни пут ка данашњој Главној пошти. И она је током рата служила Немцима, јер је са њене доње стране, ближе цркви Светог Марка био улаз у ондашњу немачку Ваздухопловну команду за југоисток. Пошто је део који одатле води ка цркви Светог Марка такође „шупаљ“, извесно је да је и тај подземни простор морао да има своје место у картама подземног града.

Злогласни генерал Фон Лер, у операцијама за ослобођење Београда није ухапшен у свом склоништу - резервном командном месту, у коме би, претпоставља се, био најбезбеднији, већ у Словенији, у коју је побегао преко Земуна. Та прича је дуго опседала многе Београђане заинтересоване за судбину Фон Лера, али и за начин на који је покушао да побегне.

Разуман аргумент био је да је и он схватио како је ситуација по њега и његов штаб постала крајње озбиљна, па је покушао да се приближи трупама које су настојале да пребегну ка централној Европи, односно, првенствено Аустрији, како би избегле да их ухапсе јединице Народноослободилачке војске. Како? Подземним ходницима или на неки други начин?

Свака прича има своје присталице, али сведока готово да нема, без обзира на то што смо их дуго тражили, па све што остаје јесу претпоставке. Они искусни у подземном градитељству тврде да би такав пролаз морао да има вентилационе отворе, који би до данас, ма како били у оно време скривени, постали очигледни.

Извесно је да је ондашњи командант града могао да се склони негде даље, јер је могао да употреби, тада вероватно проходне, подземне тунеле, макар до центра града.

Кроз такав, „избушени“ Ташмајдан, почетком шездесетих година прошлог века прошла је огромна водоводна инсталација. Од три црпне станице кроз Врачар, једна је носила назив „Тунел 3“, а налазила се на дубини од око 40 метара. Пробајање тунела било је започето 1961. године, а на Ташмајдану се налазила његова излазна страна.

Тај део трасе, како су забележили градитељи „био је пробијен суво, у ташмајданском кречњку, без икакве подреде“. Од окна водоводни тунел водио је ка Славији, приближно испод споменика, па до улаза у тунел у Улици Франша д'Еперea. И данас је та водоводна траса једна од значајнијих у Београду.

ТАЈНЕ ТЕШКЕ КАО ЖИВОТ

Захваљујући Јавном предузећу за склоништа, успели смо да набавимо мапу Ташмајдана и пећина у њему. Да ли ће близина крипти код цркве Светог Марка дати логичан одговор на питање куда иде један од тунела из друге пећине, а чији правац изгледа потпуно нелогично започет и неусаглашен са подземном грађевинам, или је најважније оно што се налази у четвртој пећини, из које воде путеви на места где смо већ пронашли системе подземних ходника?

Да ли је за тајну можда важније што су испод платоа код цркве Светог Марка смештене ризнице Српске православне цркве, или је можда битније што се, ето чуда, баш у близини Ташмајдана налази и зграда Народне банке, а са њом и сви подземни трезори ове тако важне националне институције?

И да ли постоји један много озбиљнији и свеобухватан систем подземних пролаза овог града, о коме раније, у време послератних тајни „тешких као читав живот“ није смело ни да се сања, а камоли да се о томе озбиљније говори?

Једна од намена коју су сигурно имале ташмајдански простори у Другом светском рату била је и да се тамо скривају сви филмови, које су Немци запленили током рата, а на подручју за које је била надлежна Команда за југоисток. Тако је у тим просторима било филмова који су запленили широм Балкана, са територија који су Немци у том тренутку покорили.

Филмске траке у време окупације, али и после ње, биле су сакриване на три места. Филмови су били распоређени на чување у ташмајданским просторима, као и у делу где се данас налази клуб „Андерграунд“ у Париској улици, а такође и у једном лагуму у улици Светозара Радића бр. 5. Немци су их тамо склањали знајући да су веома лако запаљиве.

Вођене истом идејом, слично су се руководиле и послератне власти. Увек је постојао страх од пожара – па су ондашње ватрогасне службе често интервенисале различитим уредбама да би се овај опасан запаљиви материјал разместио из центра града, где је, према њиховом мишљењу, представљао значајну опасност.

Једно од предања из новије историје било је везано за могућу употребу право филмског блага, коме је у једном тренутку запретила велика опасност. То је било у време после 1948. године, када је Југославија била под руским санкцијама, и када је, поред осталог, у држави било немогуће набавити каучук, односно сировине за производњу гуме. Тада су неки помислили да би ташмајданске залихе филмске траке могле да буду употребљене као сировина за производњу тако неопходног производа.

ТАЈНЕ ОДАЈЕ

Остаци скривених подземних путева, који су спајали делове утврђења која су вековима прављена на Калемегдану и око њега, и данас сведоче о томе да је тај давни и непознати Београд још увек жив

Једном давно Београд се „родио“ на Калемегдану. Ту је одувек започињало и окончавао се оно што је уобличавало битисање његових становника.

Тешко је рећи да ли постоји негде у свету град који је толико пута био до темеља рушен и поново зидан. Можда је непознана не градске историје данашњих становника престонице оправдано утолико што би одавно сви из њега побегли, ако би наставили да верују у ту злу коб града, и честу несигурност живљења у њему. Београд је и место око кога се вазда тукло највише цивилизација, поприште сукоба потпуно различитих култура, навика, обичаја, људи... Од келтских насеља, потом, за то време врло просвећеног римског Сингидунума, па преко многих потоњих освајача и властодржаца, град се из корена мењао, али ако је нешто постојало као заједнички именитељ за све, тако различите и културе и владаре, онда је то сигурно Калемегдан. Место које су сви подједнако поштовали, били они освајачи или бранитељи, јер су градски бедеми и код једне и код друге суочене или сукобљене стране, рађали страхопоштовање.

БАРУТАНА

Однос Београђана према смрти и умирању, без обзира на порекло или културни миље, прилично је необичан. Доказ за то би могао бити и унутрашњи изглед калемегданског ресторана, који носи назив по својој некадашњој намени – „Барутана“.

Ту су доскора организоване велике журке, модне ревије, слушала се музика која је у тренду у свету, а барске столице налазиле су се правилно распоређене око прастарих саркофага.

Унутар ходника који спаја две велике подземне хале, некадашње пећине у којима се чувао барут, поређане су камене гробне кутије пронађене на остацима римских гробаља у Београду. Односно, биће да је праведније рећи Сингидунуму, јер су они свој живот живели у оном граду, док су наши далеки преци били у степима Закавказја, тада и не спутећи да ће једном кренути пут Балкана.

Данас су ти саркофази, направљени од ташмајданског камена, празни. У првој просторији барутане налази се лапидаријум, место где се чувају надгробне плоче, а многе од њих су изузетно очуване,

тако да су и сада јасно читљива имена покојника и последње поруке које су на њима исклесали њихови савременици. Све подсећа на окретање историје укруг. Текст Роме Зморског о старом гробљу на Ташмајдану говори о чудном паганском ритуалу који су наши претходници обављали пркосећи смрти. То се, чини се, данас понавља у барутани. Можда на неки начин урбаније и у другачијој форми, али у суштини – веома слично.

Велики барутни магацин „Пећине“ у Доњем граду Београдске тврђаве јесте део радова које су у Београду извели Аустријанци, владајући том вароши од 1717. године. До тада су Турци барут чували у различитим објектима, који очигледно нису били довољно безбедни. Баш зато, током аустријске опсаде, у августу поменуте године, одјекнула је стравична експлозије барута који се налазио у једној од зграда Доњег града. Како је силином експлозије био разорен велики део Тврђаве, Аустријанци су били свесни да одмах после освајања града морају наћи решење за скривито складиштење експлозива. Колико су све озбиљно схватили, говоре подаци да су већ следеће, 1718. го-

дине, прионули на посао, а радови су трајали и наредне три године. Тако је изграђен овај објекат, који се састоји од ходника дугачког 41 метар, а широког око 2,7 метара и две пећине, димензија 19,5 са 17,5 и 17,4 са 17,2 метра.

Висина сводова била је око пет метара, а занимљиво је да је, како кажу стручњаци, цео простор уклесан у стену.

Дебљина зидова је између четири и пет метара, а изнад сводова ових сала налази се дебео слој земље, чија је намена била да спречи и ублажи евентуалне ударе.

У вечитом ратовању око Београда, Аустријанци губе град 1739. године и поново су приморани да га напусте, али овог пута према одредбама мировног уговора, којим је прецизирано да морају да предају барутни магацин потпуно неоштећен. Тада га преузимају Турци, али му ни они знатно не мењају изглед. Једино што су били приморани да ураде јесте да направе велики насип испред улаза у барутану, јер су и околности тада биле другачије. Наиме, Турцима је, после постављања границе, са друге речне стране, као и са ратних

бро-
дова пре-
тила велика
опасност. Барута-
на је била занимљива
мета за топове могућег на-
падача. Зато нови власници зи-
дају баријеру за одбрану магаци-
на.

Имајући у виду шта је на том мес-
ту чувано, скоро је невероватно да је
Барутана очувана толико да данас пред-
ставља највећи познати калемегдански
подземни простор.

СКРИВЕНИ ПРОЛАЗИ

Београдска тврђава се с временом
мењала, тако да не треба да чуди што су
подземни пролази, чије остатке данас проналазимо у центру града, ве-
зани за далеке зидине града.

Некада је у Београду постојао шанац испред бедема, који су се
налазили далеко од данашњег Калемегдана. Постојао је и Лаудонов
шанац, по маршалу Лаудону, аустријском војсковођи који је последњи
освојио Београд у име Аустроугарске царевине, током последњег од
два њена налета у 18. веку. Предање каже да се тај шанац простирао
од далеке периферије града, од данашњег Мостара, дуж обода садаш-
њег Клиничког центра, па даље, према Рувелтовој улици и обали Ду-
нава, а да су нарочито важни делови те војне фортификације који се
налазе у шуми Звездаре. Остаци Лаудоновог шанца везани су и за Зе-
мун, што говори о томе да је њиховом изградњом Аустријанац имао ја-
сну идеју шта хоће да направи, али и против кога да усмери.

Та идеја можда оправдава постојање великог бунара испод ста-
нице метроа Вуков споменик, чији начин градње је, очигледно, био свој-
ствен управо Аустријанцима. Најзад, тамо су пронађени и делови опре-
ме ондашњих аустријских солдата. Све је говорило да су били ту, у то
време далеко од града.

Чему та прича?

Можда баш зато што су неки подземни пролази испод града били
коридори између поменутих далеких бедема и оних који су следили ка-
сније, као последњи слој одбране, а налазили су се пред самим Кале-
мегданом. Појам тајни пролаз је више него јасно одликује аустријску
војну градњу.

Сврха тајних пролаза била је да обезбеде што брже повлачење
посаде са даљих бедема, ка онима који су у непосредном окружењу
града. Остаци делова те фортификације су подземне просторије, које
збуњују Београђане што изнад њих живе, а да и даље не знају шта се
то, тако необично, налази испод темеља њихових зграда.

Путешествије ка ономе како је Калемегдан некада изгледао, из
ове перспективе, једноставно је немогуће, или макар тешко докучиво.
На том месту су се налазиле безбројне важне палате, попут оне из
времена деспота Стефана, када је ова ворош била врло аутентична,
али је имала довољно простора и да се размахне, и покаже величину
оних који су је водили.

Нажалост, све испод Калемегдана оног времена увелико је пре-
копано и мало је вероватно да су неке капиталне подземне грађевине
остале да нас подсећају на то време.

Један од најважнијих аустријских градитеља Београдске тврђаве
био је Никола Доксат, а његова судбина наговештава да баш он до
краја није схватио усуд овог града. Доксата су сами Аустријанци, у до-
бро смисљеним судским процесу, оптужили како је кривац за пад њи-
хових вароши у београдском окружењу. У време када се све дешава-
ло, Доксат је у околини Ниша ратовао са Турцима. Штавише, овај тво-
рац Тврђаве која је била најиче хришћанско упориште према Азијати-
ма, и који је зидине поставио по начину градње чији је родоначелник
био француски стручњак Вобан, погубљен је на веома суров начин.

Целат, који је имао задатак да му одсече главу, чак је три пута,
бележе хроничари, лоше „обавио посао“, наносећи му ужасан бол.
Тек четврти пут глава је била одвојена од тела онако како је „церемо-
нија“ прописивала. Тако је умро. У највећим мукама. Његове мошти
биле су спаљене, а пепео расут на ушћу Саве у Дунав. Други тврде да
се све није десило на Калемегдану, већ у близини некада велике касар-
не принца Александра од Виртемберга, зграде које данас више нема,
а која се налазила у близини данашње кафане „Руски цар“ и Кнез Ми-
хаилове улице...

КАПИЈЕ ГРАДА

Током прошлих деценија у Београду се одомаћила посебна цере-
монија, за онај тренутак у одрастању када је отац сину давао прве зна-
ке да га уважава као будућег мушкарца. То је био одлазак у Војни музеј
на Калемегдану – међу сабље, заставе, пушке и остало знамење ста-
рих ратника.

Испред музеја се и данас налазе тенкови што подсећају на арма-
де и бојовнике који су рушили, па наново стварали овај град. Многи су
и данас остали Београђанима непознати. Калемегдански музеј је по
много чему специфичан. Ту, поред експоната који су пред посетиоцима
у свако доба године, и по снегу и на летњем сунцу, „скрива“ се још јед-
но значајно место, а то је сама унутрашњост калемегданских казамата
– стотине квадрата подземног простора. Некада су ово биле коњушни-
це, тамнице, склоништа и складишта. Испред капије кроз коју се улази
у подземне одаје налази се кућа музеја, за чији настанак је везано за-
нимљиво предање. Она је, наиме, изграђена на темељима некадашње
римске грађевине.

Истог оног Сингидунума, чији остаци се налазе у Римској дворани
испод Библиотеке града Београда, на почетку Улице кнеза Михаила,
где су биле капије кроз које се пре две хиљаде година улазило у град.

Данашњи изглед Калемегдан има захваљујући аустријско-турском
споразуму, везаном за обрачун из 1739. године, по коме су Аустри-
јанци били обавезни да сруше све што су направили током претходног
периода, док су владали градом.

Много тога односило се на саму тврђаву, коју су Турци после ду-
го обнављали. Вобанова упоришта беху уклоњена, тачније њихов пр-
ви зид, а Турцима је остало у „аманет“ да ње посао приведу крају.

О свему томе пише детаљно др Марко Поповић, у књизи Бео-
градска тврђава, објашњавајући како су грађени бастиони и како је
после двадесет година обимних радова тврђава поново била припре-
мљена за одбрану по принципима артиљеријске фортификације. По-
стоји још безброј детаља које помиње др Поповић, али је занимљив
онај који говори о томе да је „изградњом једног зида између пристани-
шног бастиона и Куле Небојша, коначно затворен стари улаз у при-
станиште.

И овде је готово у потпуности изостала изградња спољних утврђења, као и равелина пред Видин-капијом. На простору испред главне трасе уређен је ров који је већим делом био испуњен водом. Предњу линију одбране сачињавао је скривени пут са „гласијама“.

Остаци таквих, скривених путева, можда не баш ових, које наводи др Поповић, већ неких других, који су давно спајали делове утврђења вечито прављених на Калемегдану и око њега, и данас постоје да, неког залудног „копача“ који се усуди да завири у подземље престонице, збуне чињеницом да је и тај давни и непознати Београд и сада жив.

Калемегдан не носи остатке прошлости само из периода турске или аустријске владавине престоницом, мада су они данас најочљивији. Нешто од подземља Калемегдана настало у Другом светском рату, за време немачке окупације, постоји и данас.

Посетиоци који се из непосредне близине споменику Победник диве прелепом погледу ка ушћу, често не знају да се налазе на остацима немачких бункера. То су узвишења наткривена округлим бетонским плочама, којима су затворени некадашњи отвори за противавионске топове, или се на њиховом врху налази канализациони шахт, иако у том делу Калемегдана нема канализације.

Једно од таквих узвишења је поред самог Победника, док је једно непосредно изнад зида који се налази иза некадашње Алеје великана.

Чак се и поред Завода за заштиту споменика, уз саме отворе за вентилацију Римског бунара, и данас налази метална купола која је некада имала задатак да штити митраљеско гнездо.

Ти бункери су се у време Другог светског рата налазили на идеалном месту, са кога се пружао савршен поглед на ушће, Земун, али и обе реке. Логично је што су сада бетонирани, јер њихова стратешка важност није више толико битна, захваљујући застрашујућем напретку модерног наоружања и дејствима са огромне даљине.

Корачање испод Калемегдана нешто је што би се могло описати као „опицавање пулса покојника“. Тешко да може нешто ново да донесе, али и оно што је учињено по себи је несвакидашње, грандиозно, и не тако лако објашњиво. Градитељи калемегданских здања одавно су напустили овај свет. Њихово дело је остало, додуше, не свима довољно познато.

Казамати поред Војног музеја на то подсећају.

Велики део калемегданске тврђаве био је срушен после аустријске одлуке да град буде предат у турске руке. Ови, потоњи, касније су уложили велики новац и огромну снагу да тврђаву обнове, али нису успели да у том послу превазиђу претходне градитеље. То је општи суд историчара.

Испод дела тврђаве који претходи Стамбол-капији и Сахат-кули постоји по осам просторија, гледајући са моста који води до њих. Оне најудаљеније од улаза у тај део тврђаве „продужене“ су тако да њихово светлостне одаје дубоко задиру у бочне бедеме, односно окружују са једне стране кошаркашке терене, а с друге само подножје музеја. Сада у делу који припада Војном музеју нема много експоната, али је један, и сада видљив, вредан целе приче...Ту се до недавно налазио чувени мотор коришћен у демонстрацијама 27. марта 1941. у Београду против немачке окупације.

ПОЗОРИШНА ПРЕДСТАВА У ЂУМРУКАНИ

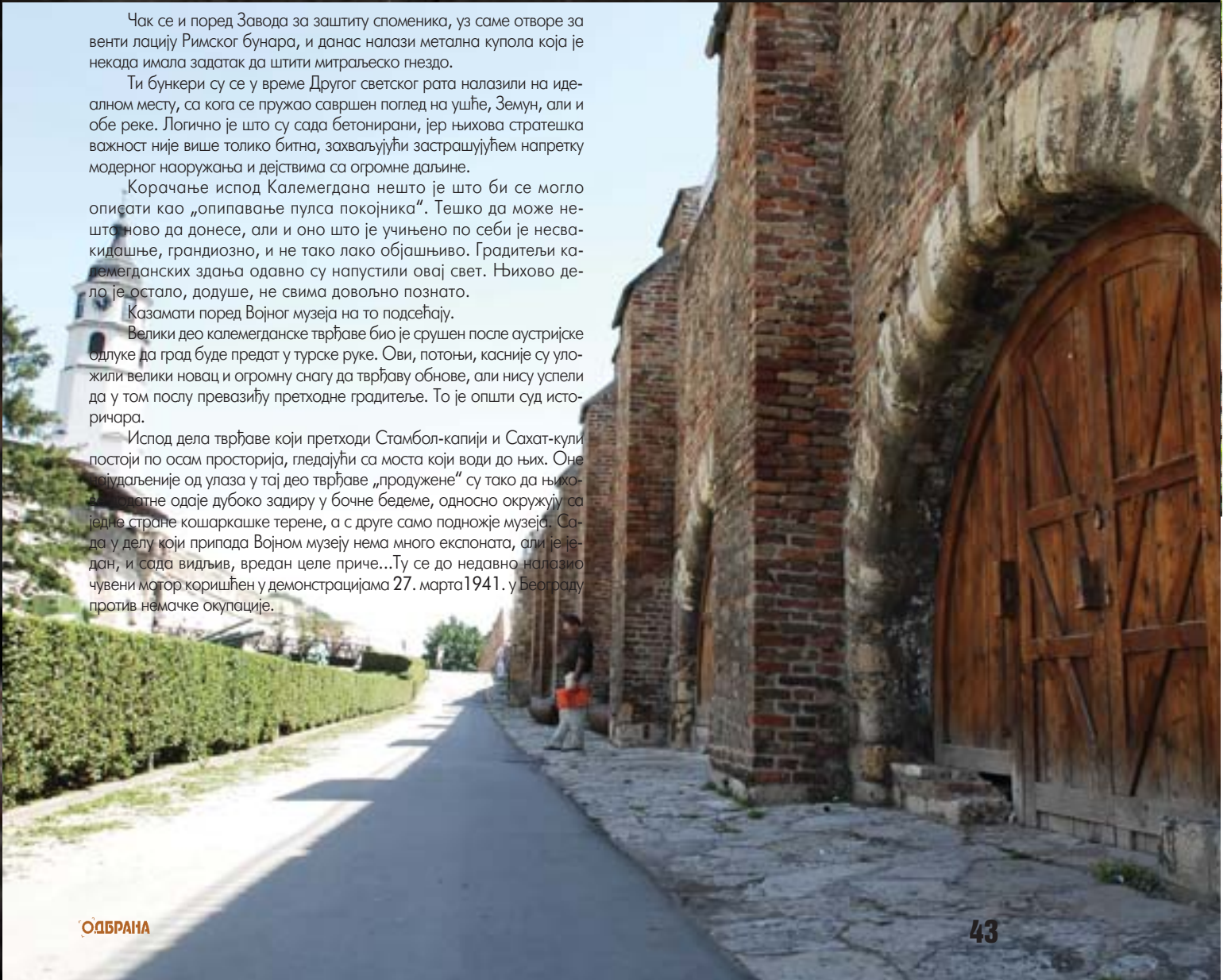
Ђумрукану на Савском пристаништу градио је Хаџи-Никола Живковић 1835. године, а по налогу Кнеза Милоша. Постоји податак да је она завршена 1834. године, а у њој су се, поред царине, једно време налазили позориште, аустријски конзулат и управа царине. Плац са Нониним ханом купио је Милош Обреновић, да би рушењем хана саградио прво кафану „Крагујевац“, касније хотел са истим именом, познату Ђумрукану и лагум у коме је уклесан грб династије Обреновић. У самој Ђумрукани, чији темељи и данас постоје и на њима се налази Факултет ликовне уметности, одржана је прва професионална позоришна (дилетантска) представа, а извели су је глумци – дилетанти из Панчева 1841. године. Данас се у лагуму налази једно буре из 1921. године и четири новијег датума, од око 17.000 литара.

У лагуму у Карађорђевој бр 31 сачувана је пећ – пекара из 19. века.

До средине тридесетих година 20. века део београдског становништва живео је у глиновитим ископима „Прокопа“.

Прва представа изведена у Ђумрукани била је мелодрама „Краљевић Марко и Арапин“, новембра 1841. године, док је већ у децембру исте године постављена драма „Смрт Стефана Дечанског“.

Организатори представа били су Јован Поповић Стерија и Атанасије Николић.

ХОДНИЦИ ПРАИСТОР РУДАРА

За богатство Авале знао је и неолитски човек, који је настањивао њене пећине, што нам потврђују археолошки налази. Тада је то била планина Ангурион из легенде о Аргонаутима, пред којом се Истар раздваја на два дела, од којих један тече на запад, а други на исток. То што је на Авали привлачило старе народе, па и праисторијског човека, био је рудник оловне и живине руде, цинабарита. Тај рудник, чија експлоатација датира из далеке праисторије, одржао се и до наших дана, с тим, што су се његови копови мењали и бивали све дубљи. Рудник су користили сви народи који су на овим теренима живели: Грци, Римљани, Турци, па и ми, иако је у наше време рудник веома слабог интензитета. Тек у новије време пронађено је да је Авала толико богата живином рудом да је њена експлоатација и те како економична.

ЈЕРИНИНО ОКНО

Велико рудно богатство Авале и њене околине почело је врло рано да се користи. Само име Железника, места које лежи нешто западније, али и остаци тамошњих великих топионица, указују на некадашњу производњу железа. Приликом изградње железнице, 1882. године нађен је облук који је садржао живин сулфид и који је упорног истраживача професора Клерифа одвео до нагорелих удубљења сличних пећинама код Мале и Шупље стене. Тамо су пронађене слободно формиране глинене посуде коничног или трбушастог облика, са дебелим зидовима и јаким ручкама, о којима је јавност обавестио рударски саветник Рафаел Хофман, затим чиније, чанци и за брушење употребљаване плоче пешчаника, те кварци врхови стрела и копаља. Никакав антички прибор нити новац нису пронађени. Из Рипња потиче једна 728 грама тешка бакарна секира. Све речено наводи на закључак да су се ти рудници живе користили већ у неолитској ери, а корисници су, како ми се чини, били келтски Скордисци пре почетка римске владавине. Према професору Жујовићу, Авала се састоји од неокомског и шкриљастиг кречњака, кроз који се пробијају магматске масе, а околно брежуљкасто земљиште од испретураних слојева кречњака богатог окаменотинама и од јако раширеног серпентина. Доктор В. Гродек из Клаустала забележио је о овој необичној појави руде: „Од некадашњих отвора лежишта – ако су такви уопште икад постојали – данас више нема ни трага. Њихови садашњи површински делови настали су у већим дубинама и касније ерозијом огољени. При том су се првобитна својства изменила и мање или више нестала под утицајем атмосферилја; карбонати су се излужили, пирит оксидисао, лимонит је испунио шупљине и пукотине. Вероватно је да и каломел и чиста жива припадају овој измењеној зони. Првобитна својства слојева моћи ће да се упознају тек у већим дубинама“.

То прво рударско истраживање открило је кроз Јеринино окно, јужно од Шупље стене, пробијено кроз серпентин до дубине од 150 метара, слој широк 34 метра, неједнако претворен у руду, и 650 метара источно, код Рупина, где је један започети дневни коп одвео до старог напуштеног окна, велике масе тврдих рудних громада са 8,41–14,31% живе, које допуштају претпоставку да су Келти могли прерађивати само сиромашнију руду; затим је код Деверовог камена и у две друге стене такође нађена жива.

Повољан положај тих налазишта живе (42 рудна поља) поред железничке станице Рипањ, удаљене од Београда само 24 километра,

Од свих бивших Београђана, Келти – Скордијци су били први рудари на Авали. Наследници Римљани, осим руде, првенствено цинабарита (Шупља стена) и олова, користили су и авалске изворе. Макролушким водоводом су „вукли“ воду из подавалских извора до Сингидунума. На остацима келтског утврђења легионари су подигли мотриљу Жрнова, претечу града (тврђаве). Руда је откопавана у седмом или шестом веку пре нове ере. На основу истраживања доказано је да су на простору Авале пре 2.500 година откопавани олово, жива, цинк, сребро, злато, а можда и бакар. Подручје где се налазе стари рудници захвата површину од око 30 км². На местима старих рударских окана, из зарушених откопа, извире гвожђевита црвенкаста кисела вода. На местима где се топила руда данас се наилази на шљаку – треску. Од савремених радова на рудокопима остале су руиниране бараке, стубови топионица живе и остаци рудника „Црвени брег“, преуређеног за потребе наставе Рударско-геолошког факултета.

ИЈСКИХ

навео је поменуте професоре на помисао да их, заједно са београдским велеиндустријалцем Вајфертом, почну искоришћавати. Уложене су знатне суме новца. Већ 1891. године било је ископано скоро 7.000 метара подземних ходника. Осим Јерениног окна отворен је још један ходник у Шупљој стени, који треба да води ка лежишту руде на дубини од око 700 метара, а поред железничке станице подигнути су топионица, баракe за раднике, магацини... Године 1891. морала се због јаког надирања воде у главно окно набавити пумпа од 25, а за топионицу мотор од 12 коњских снага. Издаци су само у тој години износили 118.000 динара, док се из 2.160 метарских центи руде добила 601 боца, односно 20.644 килограма живе, што се одмах покушало пласирати у Београду и Бечу. Међутим, већ постављена двострука топионичка пећ није више обновљана, јер су крајем октобра 1892. дубље галерије показале да рудна маса опада са дубином знатно више него што се у почетку претпостављало. Тако је предузеће које је 1889. основано са капиталом од 4,5 милиона динара, крајем 1893. године ликвидирано.

Пошто су пропали покушаји да се за рудник заинтересује краљ живе Ротшилд, лондонски акционари су купили две концесије за јужну Љутоу страну – Тапавац и за Рипањску клисуру (166 рудних поља). У Љутој страни налазе се често и појаче рудне жиле у седиментним стенама и у трахиту који прожима кредни пешчаник и кречњак, а те руде су галенит, пирит и госсарит. Требало је да главно окно, отворено помоћу парне пумпе и транспортне машине због испитивања богатства руде у већим дубинама, одлучи и о Рипањској клисури са наслагама цинабарита у Грабовцу и Рипи, која је показивала сличне услове као авалски ревер. Резултат није био охрабрујући, па се после тога тамо ишло само за оловом, кога је, непречишћеног, 1888. године добијено близу 40.000 метарских центи. На источним висовима,

који су се пружали према Дунаву, наишло се испод саме површине на мрки угаљ, али до данас није било покушаја да се он експлоатише. Међутим, фирма Глигоровић од 1883. године, код железничке станице Рипањ, производи „ромати-цемент“, који је на добром гласу, и „портланд“, за чију је производњу београдски приватни инжењер Мајснер такође добио концесију 1897. године.

ВЕЗА АВАЛЕ И ВИНЧЕ

Индустријска и пољопривредна делатност, која је раније била ограничена на мирне удолине и усеке око Авале, почела је знатно да мења свој лик. У подножју на северозападној страни Авале никла је шумарска кућа са великим расадником и вртом, где се припремају биљне културе за парк, који окружује стару турску тврђаву. Хотел с рестораном и трамвајска пруга требало је да од Авале учине за Београд оно што је Каленберг за Беч. Реконструкције су показале да се рудник подно Авале састоји из седам нивоа, од којих су четири поплављена. Унутар налазишта температура не прелази 15. подељак Целзијусове скале. Из „Црвеног брега“ својевремено су вађени олово и цинк, а уз њих и сребро и злато. То је рудник такозваног жичаног типа, јер су, објашњавају познаваоци историје налазишта, рудари копали руду тако што су пратили рудоносну жицу и правац њеног простирања. У њему и даље постоје трагови рударења из римског доба. На унутрашњим зидовима формирају се пећински украси, тачније стогодишњи сталактити. Са друге стране планине је затворен и рудник живе „Шупља стена“. Авалски рудници датирају још из неолита и повезани су са винчанском цивилизацијом, а подаци говоре да су касније руду експлоатисали Белгијанци, Аустријанци и Енглези.

Бројни географски топоними казују о некадашњим откопима: Рупе, Рупине, Глеђевац, Тучница, Црвени брег, Мајдан, Шупља стена, Жути брег, Жути поток. Као посредна веза су и топоними: Рудиште, Селиште, Чаршија, Паланка.

Археолошким истраживањем утврђена је веза рудника на Авали и винчанске седмог и шести века пре нове ере.

Из античког доба са Авале, са Љуте стене атара Рипањ, потиче руда олова и цинка, а у потоку Зовљаку, изнад рудника „Црвени брег“ код Паланке у Рипњу, пронађен је цинк са сребром, а пронађена је и шљака у изворишту поменутог извора воде. У средњем веку у селу Рипањ постојали су рудник и трг Рудиште. Трговци Дубровчани сребро су караванима носили у свој град.

С доласком Турака рударство потпуно замире. Остају само подземни трагови о рудном богатству Авале.

ДВЕРИ НЕКОГ ДРУГОГ СВЕТА

Подземље Земуна није било ништа мање интересно него оно београдско, које је настајало преко пута, са друге стране реке. Напротив, понекад се чинило кудикамо занимљивијим.

У Земуну су се Аустријанци задржали знатно дуже него у Београду, па је то био начин да своје способности изградње подземних објеката, али и њихово међусобно повезивање, покажу у много јачој мери. За то су имали знатно више времена, јер нису били често прекидани као што се то дешавало за време њихове власти у Београду, „испресецање“ сменом на трону између њих и Турака. Још једна околност која им је ишла наруку била је пријемчивост самог становништва за уређење оваквих грађевина испод земље у личном, а не само војном аранжману, будући да су и сами почели да увиђају колико су им подземни простори пружали велику економску корист.

Прича о Земуну започиње са простором који се данас зове Мухар. Име је добио по трговцу Ивану Мухару, који је живео у кући која се налази на завршетку данашње Главне улице. Иако је званичан назив овог места Трг Бранка Радичевића, како уосталом и пише на официјелној табли, ствари су се, током не тако давне историје, одвијале злосрећно по славу великог песника. Његов отац је био цариник, а зграда у којој су живели била је здање узето у закуп, трошна кућа без икакве архитектонске вредности, па је њено рушење дошло као неминовност. И ма колико се потоњи Земунци трудили да ово место носи име песника, презиме трговца и његово лепо здање су и данас оно по чему житељи овог места препознају свој део града.

На делу који се данас налази тек стотинак метара од земунског позоришта, налазе се „двери“ кроз које се улази у данас мање познато, и углавном заборављено, земунско подземље.

КРВОТОК ЛАГУМИЦА И ЛАГУМА

Мухар је, дакле, онај део града, који почиње, гледано према Дунаву, на месту где престаје Гардош. И само раскршће испод њега говори о томе да су се, рачвајући се у три трасе, ту разилазили некада важни земунски путеви. На том размеђу налазе се Ђуковац, Трг Бранка Радичевића и велики део који окружује бензинску станицу. И са друге стране, незаобилазни Гардош. Старе куће које окриљују овај пејзаж као да говоре како је све трошно и неугледно, али ту су и оне нове, које као да на силу покушавају да продру у брдо иза њих. И за једне, и за друге, постоје ваљани разлози.

За оне времешне, јасно је да се ту налазе као део историје из које потичу, док новима прети опасност да се испод темеља нађу у непредвиђеним невољама које су затекле неке Земунце, који су градили на оним деловима града чија подлога се касније показала као нестабилна.

Старе зграде ове вароши биле су укљопљене у ондашњи пејзаж Земуна, и све такве, мирне и углавном зидане приземно, или до једног спрата, беху део приче о лагумима који су стајали иза, укопани у брдо. Представљале су миран и тих улаз. Уосталом, изнад њих се простирало (а и данас се ту налази) гробље, па ни ред није налагао да се ту нађу бучна или по нечему разметљива здања. Када су подземни простори (данас познати као лагуми) у брду иза садашњих кућа настајали, за време поменутих аустријске владавине, првобитно су многи копани да би постали лагумице. Овај назив разликује идентичне подземне грађевине по томе што су лагуми углавном имали магацинску или неку другу намену, док су лагумице биле места за становање. У меканој лесној заравни било је много лакше ископати довољно велики простор и зазидати само његову улазну страну, оставивши места за прозоре и врата, него градити испочетка целу кућу. Тако су настајале неке „обичне“ земунске лагумице, да би касније и оне изгубиле своју првобитну функцију. Са доласком модернијих времена, испред њих су грађене куће, а овај претходни, некада стамбени простор, добио је нову, углавном магацинску и подрумску сврху.

Лагуми су, опет, одувек имали своју улогу, јер су били тако близу реке низ коју је одвајкада бродовима довожена васколика роба. Међутим, оно што је било најважније, оне највеће и најупечатљивије међу њима градили су аустријски војни грађевински инжењери, са јасном намером да град утврде на себи својствен начин, да осигурају своје упориште стратешки довољно ефектно – подземним пролазима.

СКЛОНИШТА И МАГАЦИНИ

Испод најстарије куће у Земуну, у Улици Василија Василијевића 10, постоји раскошан лагум, као и у суседној згради исте улице, код броја 4а. Преко пута, дуж целе Улице Бранка Радичевића, такође постоје лагуми.

Опокојавајући Београд и спремајући се за освајање града Аустријанци су се три пута темељно спремали за поход стационарирајући се у Земуну. То је, уосталом, у оно доба била њихова варош. Један део важних постаја представљао је подземна војна и друга складишта, као и коњушнице, дакле све оно што је за војни поход неопходно. Из тог времена су и подземне грађевине, а само по евиденцији до пред сам крај 20. века у Земуну је било 73 велика лагума, док их је на територији данашњег Новог Београда било још осам. Они су, у случају ратне опасности чак и тог времена, могли да послуже као могуће склониште. Додуше, у другој половини 20. века првенствено се на њих рачунало као на места где би, у случају ратне опасности, могла да буду склоњена важна материјална добра. Сви ови лагуми направљени су пре око три века, могуће је да су неки и старији. Они који нису заборавили Други светски рат, памте да су се тамо скривали за време бомбардовања, која су, додуше, у Земуну била ређа него што је то било у Београду, на који су се авиони чешће обрушавали.

Каква је дословце била намена сваког од њих, у време кад су били грађени, није лако рећи, јер су неки урушени, а други су стекли нову улогу. Њих су најчешће људи из непосредног комшилука или зграда на плачевима испред њих, једнакостано присвојили, а потом бетонирали, затворили им улазе за које би проценили да су им сувишни, или их потпуно адаптирали.

За оне који су остали зна се да су били често војни магацини, коњушнице, а за један је чак било планирано после Другог светског рата да постане подземна војна болница. Он се налази свега двадесетак метара удаљен од Мухара, имао је одељене просторије од којих је једна требало да буде кухиња, друга соба за боравак рањеника, па је ово место било планирано за неку врсту амбуланте, у којој би се, у случају рата, рањеницима пружала прва помоћ.

На падини Трга Бранка Радичевића готово да иза свих кућа постоји по лагум. Углавном су дугачки око 50 метара, док је онај најдужи, који се дубоко подвлачи под гробље, дуг чак 96 метара. Заривени су дубоко у брдо, и сада, када се погледају неки од њих, претрпани којекваким отпацима и ђубретом, и не изгледају другачије него као да им је намена била искључиво магацинска. Међутим, очигледно је да су у нека стара времена били међусобно повезани или је између њих постојала комуникација, јер постоје очигледни докази за то – лукови направљени најчешће на средини, али често и на неком другом делу лагума, који су сада зазидани. Баш такав је лагум иза броја 14 у истој улици, где бочни лукови говоре јасно да је нешто постојало иза њих, али шта и којим путем је водило, сада није до краја јасно. Једино је сигурно да је исти такав лагум до њега, у улазу број 18, док је још један, знатно дужи и вероватно највећи на овој падини иза адресе са бројем шест. То је лагум, који смо помињали, дужине безмало стотину метара.

КАЛВАРИЈА

Део Земуна који посебно привлачи пажњу и данас, староседеоци зову Калварија. Лагуми у овом делу града подсећају на оне испод Ђуковца или Католичког гробља, али и на оне у Улици Јакуба Кубуровића, па посматрача наводе на помисао да су део једне исте идеје или можда чак истог подземног комплекса.

Баш као и поменути лагуми, и грађевински системи под Калваријом су очигледно прво прокопани, да би касније, због сигурности самог објекта, били прецизно озидани опеком. Додуше, у Земуну, поготово у крају који је ближи Дунаву, виђали смо лагуме који су такође били тако осигурани, али су после више од два века „посрнули“ под теретом времена или тежином зграда које су изнад њих направљене, па су сводови попустили, а отвори који су остали изнад гомила шута и остатака опеке нису обећавали разодналом посетиоцу никакву сигурност.

Међутим, ови подземни објекти испод Калварије делују апсолутно сигурно.

Само име „Калварија“ везано је за некадашњи католички део града, јер су католици често поред путева постављали знамења везана за Христово страдање. Калварија је, да подсетимо, била синоним за Христов пут ка Голготи. Тако и данас у Војводини постоје места која су имењаци овог дела Земуна. Оваква места католици су неретко називали и „крижни пут“, по крижу, односно крсту, који је Христ изнео на Голготу.

У унутрашњости овог брега, у делу који данас повезује благо

узвишење на коме се налази дечији вртић и стамбене куће у подножју, постоје степенице које повезују доњи део са узвишеним платоом, а са обе стране степеништа налазе се улази у подземне просторије и отвори за вентилацију који су спроводили ваздух унутар брега.

Већ на самом улазу наилази се на сплет ходника који су водили стотинама метара унутар брда, и који су, за разлику од осталих земунских подземних тунела, били изломљени, тако да су на сваких неколико метара, поготову на оном делу после улаза, напрасно мењали правац простирања или су се гранали у неколико различитих коридора. Ходници су били озидани опеком, а како се претпоставља, највероватније су били грађени у другој половини 18. века. Водили су до централне просторије, која има површину од неколико стотина квадратних метара и која је очигледно била најважнији део овог подземног комплекса. Свод просторије био је марљиво грађен, јер је простор за ову одају прво био ископан па озидан, док је под од набијене земље.

Претпоставку да је ово подземно место плод аустријских грађевинских напора са краја 18. века потврдили су и стручњаци Музеја града Београда, јер је ово био типичан начин аустријске градње у доба њихове доминације Земуну.

Ма шта да се чувало унутра, очигледно је да је било у добро провереној, сигурној и сувој просторији. Начин да се то постигне били су, за оно време, изузетно важни и тешко изградиви вентилациони отвори, ширине око једног, а дубине нешто више од десет метара. Тако је свеж ваздух бивао спроведен дубоко у брдо, чинећи овај простор сувим и проветреним.

Треба узети у обзир још једну, сигурносну намену, јер је постојала могућност да се у њих уђе и изађе из подземља, спуштањем низ металне пречаге које су биле постављене дуж овог вертикалног цилиндра.

Такав, „резервни“ излаз, асоцира на аустријску потребу за сигурношћу и обазривост каква је била честа и са друге стране реке, у самом Београду, у време њихове власти, па се претпоставља да је овакав објект могао да има војну намену.

Управо су барутане биле често рађене на овакав начин, тако да би разломљени ходници, који воде ка централном месту где се чувао експлозив, бивали разломљени, попут овог „нашег“, најчешће зато да би се умањиле тешке последице евентуалне експлозије.

Међутим, много је реалније претпоставити да је овај простор служио као магацин. Осим чињенице да је то и мишљење хроничара, ову тезу појачавају и докази да у овом делу Земуна није било много разлога за груписање тако важних подземних војних објеката. Тако је, на крају, највероватније да је цео овај сплет испод Калварије био наменски направљен да би у њему била складиштена важна роба.

Тај разлог није нелогичан, напротив. И у то време било је лакше продрети у узвишење и дубоко се узидати у њега, стварајући испод земље много кориснији објект него што су то могле да буду велике, магацинске зграде, које су, без обзира на дебљину зидова, ипак биле лоша заштита од високих летњих или ниских зимских температура. Испод површине земље температура је била знатно прихватљивија и у свако доба године приближно иста.

БЕЛИ МЕДВЕД

Најстарија кућа у Земуну, у Улици Василија Василијевића, и данас је позната по називу „Бели медвед“, јер се у њој дуго налазила истоимена кафана, додуше знатно касније него што је сама кућа изграђена. Ово је једина кућа у граду која је сачувана још из турског времена. То се види и по њеној архитектури, па иако је безброј пута преправљана, практично је задржала и доклат и друге елементе који доказују време њеног настанка, али и порекло градитеља.

У подруму куће постоји тунел, чији је завршетак, баш као и у многим сличним подземним грађевинама у овом крају – зазидан, такође другачијим материјалом него што је онај од којег је кућа направљена, па дилеме о томе да је његов крај млађи него настанак – нема. Са бочне стране тог тунела постоји велики подрум, у коме су се чувала винска бурад, а кућа је, у „раскалашном“ периоду своје историје, делила зид са некадашњим куплерајем, који је срушен. Остао је само пролаз између две зграде. Пролаз беше онижи, да би све остало што дискретније, и да би се даме, што је могуће више тајно, провукле у онај други део.

У кући се налазила кафана која је дуго била место за окупљање кочијаша који су ту долазили да попију по пиће. Међутим, према анегдотама, то је значило да се „почасте“ бокалом или два вина, а не по којом чашом. Како су нас подсетили старији Земунци, тамо су се током ноћи дешавале и по две или три туче, па су конобари морали да неколико пута у истој вечери закивају ноге у столове, које су претходно биле употребљене као батине. Крчмар би у критичном тренутку затворио кафану и објавио фајронт за наредних сат времена. Када би столови били поново на свом месту, већ такви какви су могли да буду, бокали су наново точени и све је изгледало као да ничега другог пре тога и било није.

И баш испод такве кафане постоји тунел који и данас привлачи пажњу.

Његов доњи део, из кога се јасно види отвор за вентилацију, очигледно је био вински подрум. На горњем озиданом своду постоји део који не покрива опека, али винарима је добро познато да је земља изнад подрума најбољи филтер који ће прочистити винска испарења. Тај део је широк метар, и он је био довољан да „обави“ свој задатак.

Други део подземља испод ове зграде је врло интересантан. Неки историчари тврде да је управо овде боравио Јосиф II, аустријски цар у време када је у 18. веку опседао Београд. Управо тај део је онај са зазиданим крајем. Други кажу како је ту боравио војсковођа Еуген Савојски, током припрема за опсаду Београда 1717. године. У то време Турци су спалили град, па је ово била једина очувана кућа где је могао да се смести војсковођа.

Уосталом, Еуген је био у офанзиви ка Београду, до овог места Турци нису могли да допру топовима, па је било природно да хришћански војсковођа овде одседне. Тек, неке ствари данас није до у детаље могуће доказати.

Објашњења, због чега су подземни земунски тунели напрасно прекидани зидовима, веома су разнолика. Постоје она у којима се тврди да су сви зазидани простори били знак да се даље или не сме или не може, због конспиративних разлога. Међутим, према другом тумачењу, иза овог дела зграде, при повлачењу Немаца у Другом светском рату један део је био минираан, и то је био разлог што је спречен пут појединим р а д о з .

на л -
ц и м а ,
пошто је посто-
јала бојазан да је цео
овај део Земуна, уосталом,
као и Калварија, и Улица Јакуба
Кубуровића, у којој такође постоје
многобројни лагуми, био део једног ве-
ликог, међусобно повезаног сплета ходника.

Треће објашњење зашто је овде немогућ улаз било је што је власник овог подрума, односно зграде, одмах по окончању рата, био вински трговац, довољно богат да се уплаши од вечитих финансијских контрола нових „народних“ власти. И да би склонио макар део свог блага, наводно је ту зазидоо неколико огромних бачви вина. Шта је заиста у зазиданом делу подрума, још се не зна.

Како су већ и ови ћуковачки подземни ходници, за посматрача који је дошао у радозналу посету Земуну, деловали крајње атрактивно, нисмо ни слутили да ћемо тек током наредних распитивања, о оном даљем делу Земуна, схватити колико је то

важан и необичан део града био некада. У непосредној близини лагума о којима смо говорили, налазио се један систем, који је имао око 440 квадратних метара површине и који је, како смо касније сазнали, био „кривац“ што су почеле да пропадају куће у окружењу три земунске улице – Цетињске, Угриновачке и С. Дукића.

Све се то дешава на Ћуковцу, где су ондашњи послератни житељи почели нелегално да зидају куће, а да их нико није обавестио о опасности грађе на том месту. Властима је било довољно што су део прогласиле непожељним за градњу, а онима који су се ипак одлучили да зидају „на црно“, било је битно да започети посао што пре обаве. Међутим, проблеми су настали када је постало јасно да неће моћи да се прикључе на канализациону мрежу и тада су почели да праве септичке јаме, које су ускоро навасиле земљиште, па су куће почеле да тону. То није било све, јер осим оптерећења које су зграде природно усмериле ка нејојкој подлози, кишница и остале површинске воде додатно су убрзале невољу. Савезник није била ни чињеница да је спој земље изнад лагума дебео око 20 метара.

ВОЈНИ ИМЕНИТЕЉ

Опасност да се целе куће сроче десетине метара у дубину постала је реална. Тако је град 1988. године морао хитно да интервенише. Пошто се све дешавало истовремено, угрожавајући зграде у три улице, одлучено је да буду насуте велике количине бетонске масе у претходно направљене отворе на кровном делу лагума, како би огроман тунел потпуно напунили и тако спречили даљу пропаст стамбених зграда. Кроз 23 бушотине наливане су тоне бетона, док „узбуркано“ подземље најзад није постало стабилно, а овај необичан лагум заувек изгубљен.

Бежанијска коса, која се наставља на истој равни у лесној површини, дуго је била место где су се Аустријанци закопавали, правећи мрежу тунела и пролаза. И данас су многи од њих сачувани или адаптирани.

По несвакидашњим димензијама познат је

и онај код железничке станице „Тошин бунар“. Многе од лагума у лесној падини Бежаније и данашњи старији Земунци зову „војни“, што само сликовито доказује њихову првобитну намену, коју су у оваквим именима сачували традиција и мит.

Оправдање за овакав назив постоји поготово када причамо о грађевини испод земље код железничке станице близу надвожњака код Тошиног бунара. Вероватно је ту некада био један од аустријских лагума. Међутим, његов изглед је пре Другог светског рата драстично промењен. Управо ово место изабрала је војска бивше Краљевине Југославије за подземну базу одакле би се командовало операцијама одбране града током шестоаприлског рата 1941. године.

Тако је лагум посебно ојачан и у њему су били одрађени сви радови који су касније обезбедили безбедност високог војног врха који је требало да руководи ратним операцијама уколико би

Београд био нападнут. И заиста, подземна команда била је спремна да прими команданте који би надгледали ток војних ваздушних операција. Али, коб југословенства, које никада није било довољно јединствено онда када је то за државу било најпотребније, показала се, нажалост, и овде.

Тако су процуреле информације из необјављеног рукописа шефа Оперативног одсека Команде ваздухопловства Краљевине Југославије Андрије Павловића, који је забележио да командант Прве ваздухопловне ловачке бригаде пуковник Драгутин Рупчић „није лично руководио у командовању и маневрисању ваздухоплова, већ се углавном скривао у бежанијским лагумима“. Каснији подаци још јасније говоре о томе, с обзиром на то да је исти Рупчић недуго затим пребегаво у Независну Државу Хрватску, и тамо био такозвани „генерал витез“ у ваздухопловству НДХ.

О истој земунској тајној команди, у време шестоаприлског рата 1941. године, сигурно је много знао и командант Другог ловачког пука, тада пуковник, Пириц. План је био да Београд брани Шести ловачки пук, док је ова јединица, под Пирицовом командом, била задужена за акције над целом територијом Србије. Пуковник је, пребегавши из југословенске војске, већ 10. априла 1941. био у Хрватској, али већ 1943. године, ето га у партизанима, и то на месту команданта Југословенског ратног ваздухопловства. „Камелеонски“ настројен, после рата бива ражалован. Пириц ни тада није показао шта све зна да испослуже у својој необичној војној каријери, него ускоро постаје именован за амбасадора Југославије у Аргентини. Тамо обнавља контакте са усташама, али истовремено сарађује и са Информбироом...

Због свега тога лагуми у бежанијској падини нису нимало занемарљиви за историју ове државе. Део пропасти државе Јужних Словена одвијао се баш ту, где је било средиште ратних ваздухопловних снага.

Велики наменски простори копани у овој падини, а то су били делови важних просторија старог аеродрома, такође су тековина двадесетог века. Њихово постојање баш на овом делу створило је потребу да се сама команда нађе довољно близу авионских писти, у лесној падини Бежаније. Како ће показати и табеле, сада постоје два таква места, али су им, као и код многих других делова испод Бежанијске косе, пресечене путање. Крајњи део ових лагума остао је са зидом који спречава даље напоре истраживача. Пре Другог светског рата овде је био мешовити војно-цивилни аеродром, одакле су полетали први југословенски пилоти. Део тог војног комплекса у којем су се чувале летелице нашао се у истој, толико „изровареној“ падини, у оно време потпуно безбедној за ваздухоплове.

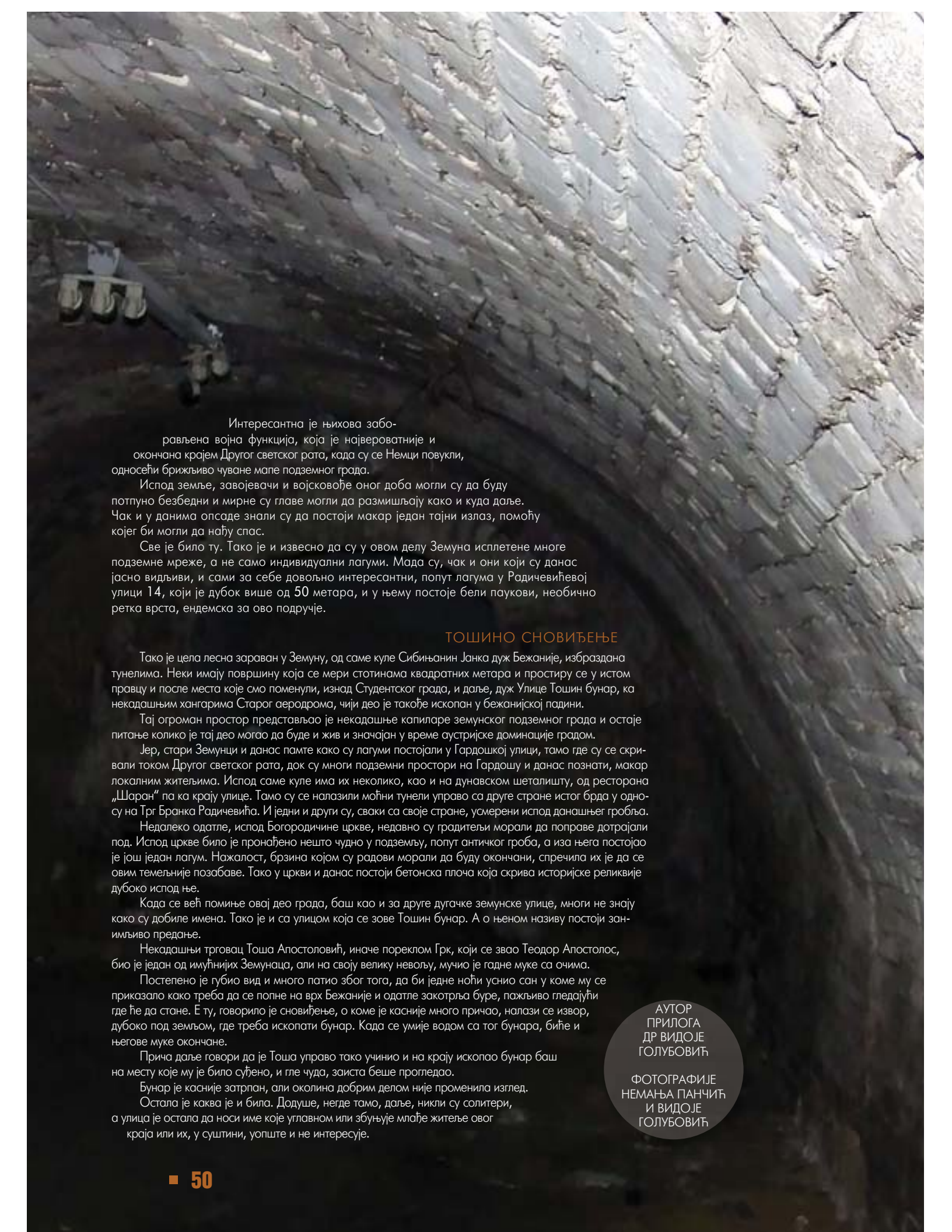
ЛЕД СА ДУНАВА

Земунске биртије, грађене у централним деловима града, некада су морале да имају дубоке подруме, које су често звали леденицама. Поред „Белог медведа“, била је позната и кафана „Код плаветне штуке“, и још неколико њих где се вино хладило и током летњих жега, па су зато, у време када фрижидери и замрзивачи нису били познати, биле омиљена свратишта.

Леденице су били подруми дубоко закопани у подземље грађевине, у које је доношен дунавски лед, на који су стављана бунда са вином. Да би дуже држао хладноћу, лед је био прекриван сламом, а у те, посебним вратима затворане просторије, улазило се само једном дневно да се наточи вино у бокале. Све до априла месеца овакво место било је довољно хладно да лед успе да одржи температуру и да се не отопи.

Најчудније је било то што су се ледом земунски бирташи снабдевали искључиво из Дунава, јер су тада зиме без ледених санти на реци биле незамисливе. Редован алат кафанских калфи бивала је тестера, којом су секли санте са Дунава и тако их носили у подземље Земунца. Тако се некада хладило вино.

Ходници испод Ћуковца и Мухара, као и лагуми у Улици Јакуба Кубуровића и они испод Калварије, упечатљиви су још због нечега, осим тога што су, тако многобројни, груписани на тако малом месту. То би се, уосталом, и дало објаснити кречњачком стеном у којој је било лако копати, па је ту било најлакше направити винске подруме, где би се вино чувало или за употребу или за транспорт, ка Београду и даље.

Интересантна је њихова забора-
вљена војна функција, која је највероватније и
окончана крајем Другог светског рата, када су се Немци повукли,
односећи брижљиво чуване мале подземног града.

Испод земље, завојевачи и војсковође оног доба могли су да буду
потпуно безбедни и мирне су главе могли да размишљају како и куда даље.
Чак и у данима опсаде знали су да постоји макар један тајни излаз, помоћу
којег би могли да нађу спас.

Све је било ту. Тако је и извесно да су у овом делу Земунa исплетене многе
подземне мреже, а не само индивидуални лагуни. Мада су, чак и они који су данас
јасно видљиви, и сами за себе довољно интересантни, попут лагуна у Радичевићевој
улици 14, који је дубок више од 50 метара, и у њему постоје бели паукови, необично
ретка врста, ендемска за ово подручје.

ТОШИНО СНОВИЋЕЊЕ

Тако је цела лесна зараван у Земуну, од саме куле Сибињанин Јанка дуж Бежаније, избраздана
тунелима. Неки имају површину која се мери стотинама квадратних метара и простиру се у истом
правцу и после места које смо поменули, изнад Студентског града, и даље, дуж Улице Тошин бунар, ка
некадашњим хангарима Старог аеродрома, чији део је такође ископан у бежанијској падини.

Тај отроман простор представљао је некадашње капиларе земунског подземног града и остаје
питање колико је тај део могао да буде и жив и значајан у време аустријске доминације градом.

Јер, стари Земунци и данас памте како су лагуни постојали у Гардошкој улици, тамо где су се скри-
вали током Другог светског рата, док су многи подземни простори на Гардошу и данас познати, макар
локалним житељима. Испод саме куле има их неколико, као и на дунавском шеталишту, од ресторана
„Шаран“ па на крају улице. Тамо су се налазили моћни тунели управо са друге стране истог брда у одно-
су на Трг Бранка Радичевића. И једни и други су, сваки са своје стране, усмерени испод данашњег гробља.

Недалеко одатле, испод Богородичине цркве, недавно су градитељи морали да поправе дотрајали
под. Испод цркве било је пронађено нешто чудно у подземљу, попут античког гроба, а иза њега постојао
је још један лагум. Нажалост, брзина којом су радови морали да буду окончани, спречила их је да се
овим темељније позабаве. Тако у цркви и данас постоји бетонска плоча која скрива историјске реликвије
дубоко испод ње.

Када се већ помиње овај део града, баш као и за друге дугачке земунске улице, многи не знају
како су добиле имена. Тако је и са улицом која се зове Тошин бунар. А о њеном називу постоји зан-
имљиво предање.

Некадашњи трговац Тоша Апостоловић, иначе пореклом Грк, који се звао Теодор Апостолос,
био је један од имућнијих Земунца, али на своју велику невољу, мучио је гадне муке са очима.

Постепено је губио вид и много патио због тога, да би једне ноћи уснио сан у коме му се
приказало како треба да се полне на врх Бежаније и одатле закотрља буре, пажљиво гледајући
где ће да стане. Е ту, говорило је сновићење, о коме је касније много причао, налази се извор,
дубоко под земљом, где треба ископати бунар. Када се умije водом са тог бунара, биће и
његове муке окончане.

Прича даље говори да је Тоша управо тако учинио и на крају ископао бунар баш
на месту које му је било суђено, и где чуда, заиста беше прогледао.

Бунар је касније затрпан, али околина добрим делом није променила изглед.

Остала је каква је и била. Додуше, негде тамо, даље, никли су солитери,
а улица је остала да носи име које углавном или збуњује млађе житеље овог
краја или их, у суштини, уопште и не интересује.

АУТОР
ПРИЛОГА
ДР ВИДОЈЕ
ГОЛУБОВИЋ

ФОТОГРАФИЈЕ
НЕМАЊА ПАНЧИЋ
И ВИДОЈЕ
ГОЛУБОВИЋ